

Recenzie

SMOLÍK, Josef: Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky

Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 288 s.

Výskum v oblasti subkultúr mládeže nemá na Slovensku stále takú podporu, akú by si vzhľadom na postavenie mládeže v súčasnej spoločnosti sprevádzanej krízou západného sveta zaslúžil. Aj keď monografia Josefa Smolíka, odborného asistenta Oddelenia bezpečnostných a strategických štúdií katedry politológie Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej univerzity v Brne, podáva ucelený (až učebnicový) pohľad na uvedenú tému najmä z pohľadu vývoja v Česku, slovenský čitateľ isto ocení aj stručný prehľad vývoja jednotlivých subkultúr v Česko-Slovensku.

Hneď na úvod treba uviesť, že autorovi vyšiel jeho smelý cieľ predstaviť jednotlivé vybrané subkultúry mládeže a pritom ich nekriminalizovať. Autorov striktné konštruktívny a objektívny pohľad na jednotlivé subkultúry umožňuje čitateľovi odložiť zaužívané stereotypy v ich vnímaní a nahliadnuť do ich podstaty až k samotným koreňom.

Samotný výber jednotlivých subkultúr, ktorých je v monografii celkovo osem a autor sa im venuje v deviatej kapitole, Smolík odôvodňuje ich rozšírenosťou, vyprofilovaním a etablovaním medzi mládežou. Konkrétne sa autor podrobnejšie venuje subkultúram hippies, skinheads, futbalovým chuligánom, punk a hardcore subkultúre, graffiti, metal, gothic rock a emo a mnohé v súčasnosti medzi mládežou populárne subkultúry zahrnul pod pojem „tanečná scéna“. Práve na príklade poslednej menovanej subkultúry je evidentná ťažká uchopiteľnosť, rýchly vývoj a premenlivosť tejto témy, čo si od autora vyžadovalo systematický a presný postup pri jej spracovaní.

V monografii je evidentné klasické rozdelenie do dvoch častí: teoretickej a praktickej, ale autor si prácu nijako neľahčil ani v jednej z nich. Podujal sa čitateľovi ozrejmiť nielen základné pojmy (mládež, kultúra, subkultúra, subkultúra mládeže a subkultúra verzus hnutie) a rôzne teórie subkultúr od počiatkov výskumu a ich typológiu, ale všíma si aj ženy v subkultúrach mládeže a vplyv médií na subkultúru. Určite užitočné sú aj rady autora pre realizáciu terénneho výskumu, ktoré vychádzajú z vlastných autorových skúseností ako výskumníka a ktoré zhrnul do dvadsiatich konkrétnych rád v samostatnej kapitole.

Zaujímavá je aj kapitola o vzťahu trhu a subkultúry. Autor poukazuje na fakt, že dospelí dokážu najrozličnejšie subkultúry nielen tolerovať, pretože ich nedokážu pochopiť, ale že existuje pomerne veľká časť dospelých, ktorí vedú s takýmto segmentom trhu narábať a dokážu z neho vyťažiť. Smolík upozorňuje na to, že práve dostatok voľného času, prístup k finančným zdrojom

a zameranie sa na konkrétnu subkultúru umožňuje existenciu priemyslu pre tínedžerov. Tí sú náchylnejší na nekritické preberanie najrozličnejších módnych trendov a ako poznamenáva, zo subkultúry sa stáva imidž a imidž rebela možno jednoducho získať v ktoromkoľvek obchode. Autor dokonca ponúka čitateľovi postsubkultúrny prístup, ktorý tvrdí, že v súčasnosti subkultúry nevznikajú spontánne, ale sú výsledkom premyslených marketingových krokov firiem z najrozličnejších odvetví. A tak aj tá najodbojnejšia subkultúra je len súčasťou hry v rámci kultúry najväčšej a najmasovejšej – kultúry konzumu. Vyznieva to ako paradox, že v spoločnosti postavenej na trhovom mechanizme sa cieľovou skupinou pre trh môžu stať ľudia, ktorí proti trhu bojujú a odmietajú ho. V záujme odlíšiť sa tak podporujú trh napríklad nákupom symbolov, ktorými sa navzájom identifikujú.

V samostatnej kapitole sa autor venuje aj vzťahu subkultúr mládeže k politike. Tu je evidentne na škodu vecí, že autor nevenuje špeciálnu pozornosť pojmu politika, aj keď tento pojem má mnoho definícií a nie je bezobsažný. Predpokladom existencie politiky je odlišnosť názorov a postojov, ktorých nositelia, existujúci v jednom priestore a čase, sú nútení hľadať prostriedky vzájomnej koexistencie. Väčšinová kultúra predstavuje pre subkultúru a priori odlišný názor a postoj, čo platí samozrejme aj opačne. Proces, v ktorom sa ich vzájomná komunikácia odohráva, možno považovať za proces politický, aj keď nie vždy ho možno považovať aj za civilizovaný a kultúrny.

Niečo iné je potom to, čo Smolík nazval politická socializácia príslušníkov subkultúry mládeže, prostredníctvom subkultúry samotnej. Autor si však nevšima zásadnú vec, ktorou je posun záujmu o rôzne subkultúry od mládeže k deťom. Moderné technické prostriedky ako internet a mobilné telefóny, či smartfóny a ich nástroje, najmä sociálne siete, posúvajú tieto hranice záujmu o alternatívne formy kultúry na čoraz nižšie vekové kategórie. Rovesnícke skupiny, často personifikované do vzoru staršieho vodcu, sa stávajú atraktívnou náhradou za vyťažovaných rodičov, ktorí trpia večným nedostatkom času pre svoje ratolesti. Takíto mladí vyznávači subkultúry nie sú schopní postihnúť ideologický základ skupiny, ku ktorej sa hlásia, nehovoriac o povrchnosti a nestálosti ich postojov. Tak môžu ľahšie sklzánuť k negatívam, ako sú alkohol, drogy alebo vandalizmus, ktoré tieto skupiny subkultúr so sebou nesú. V takom prípade je ťažké hovoriť o politickej socializácii, pretože zvládnutá nebola ani socializácia ako taká. Otvára sa však priestor na preskúmanie vplyvu subkultúr na politickú participáciu, a to tak v pozitívnom, ako aj v negatívnom zmysle slova. Samotný autor pritom na malom priestore podáva zčasti vysvetlenie vedúce k politickému aktivizmu členov subkultúr. Mohlo by byť naozaj zaujímavé vysledovať, koľko verejne činných osôb má subkultúrnu minulosť.

Ďalším dôležitým momentom v Smolíkovej publikácii je samotné vymedzenie kultúry a subkultúry ako takej. Autor nezostáva len pri jednej definícii

oboch pojmov, ale podáva množstvo pohľadov, ktoré ich umožňujú pochopiť v celej ich šírke a komplexnosti. Pri pojme kultúra autor udáva aj rozšírený pohľad sociológie, keď píše: „Velmi často se v sociologii hovoří spíše o kulturách (tj. v množném čísle) než o kultuře (tj. v jednotném čísle) – tím se zdůrazňuje, že i když v abstraktním slova smyslu lze uvažovat o kultuře jako jednom celku, ve skutečnosti vlastně reálně existovaly a existují různé kultury, které se od sebe vzájemně liší.“ V tejto súvislosti uvádza Erich Mistrík aj pojem dominantná kultúra, ktorou označuje „kvantitatívne najviac rozšírenú kultúru v určitom čase a priestore“ (Mistrík, 1999, s. 4).

Rovnako pri zadefinovaní pojmu subkultúra Smolík vychádza z etymológie slova a hľadá jeho korene v štyridsiatych rokoch 20. storočia, keď sa pojem používal na označenie časti väčšieho kultúrneho celku, ale aj ako protiklad k väčšiemu celku. Autor konštatuje, že uviesť jednu definíciu na množstvo existujúcich (a aj novovznikajúcich) subkultúr je zložité. Erich Mistrík sa s uvedeným problémom vyrovnal tak, že používa pojem alternatívna kultúra¹, pričom vymedzil niekoľko kritérií na jej odlišenie od kultúry dominantnej. Dôraz pritom kladie na hodnotovú orientáciu, sociálny status a vzťah k moci (Mistrík, 1999, s. 5).

Aj Ondrejkovič, ktorý sa na Slovensku problematikou subkultúr zaoberá vo svojom Úvode do sociológie výchovy, pôvod termínu subkultúra kladie do etnografie a sociálnej antropológie. Pre časopis Konstrukt (8. novembra 2010) profesor Ondrejkovič doložil zložitosť definície tohto pojmu aj rečnickou otázkou, či je kultúra spoločnosti syntézou jednotlivých subkultúr, alebo naopak, či existujúca kultúra ovplyvňuje vznik jednotlivých subkultúr.

V procese socializácie mládeže tak identifikácia s najrôznejšími formami kultúry, alternatívnej kultúry, či subkultúry zohráva dôležitú úlohu pri jej individualizácii a ďalšom začleňovaní sa do spoločnosti a samotnej politickej socializácii. Rovnako aj tu sa však objavuje otázka, či je subkultúra prejavom individualizácie mládeže, alebo naopak, či prirodzená snaha individua o presadenie sa vedie k vzniku subkultúr mládeže (alternatívnych kultúr) na pozadí (v kontraste) kultúry dominantnej. Vplyv individualizácie prostredníctvom subkultúr na politickú participáciu mládeže môže pritom zohrávať dôležitú úlohu, zvlášť ak si uvedomíme, akou krízou prechádza súčasná spoločnosť. Jej dôsledky ťažko dopadajú hlavne na mladú generáciu, čo sa prejavuje v nezamestnanosti mladých ľudí a následných sociálnych nepokojoch, za ktorými často stojí práve opäť mládež. Nárast aktivít mladých ľudí smerom k spoločnosti, či už vyprovokovaných krízou západného sveta, nezamestnanosťou, absenciou morálnych hodnôt v reálnej politike alebo agendou ACTA, môže

¹ „Za najvhodnejší považujem termín alternatívna kultúra. Je v ňom aj obrat proti niečomu, alternatíva niečoho, je v ňom aj tvorivý prvok, prínos, a je v ňom aj súvislosť s inou, pravdepodobne s dominantnou kultúrou.“ (Mistrík, 1999, s. 4).

viest' aj k nárastu agresivity a radikalizácie mládežníckych hnutí. Zdá sa ale, že ak sa negatívnych emócií v spoločnosti nahromadí viac, bežné ochranné mechanizmy prestávajú plniť svoj účel a mládež je ochotná zaplniť ulice a námestia aj na obranu reálnych, a nielen zástupných hodnôt. Žiaľ, výskum v oblasti socializácie a politickej participácie mládeže je na Slovensku už vyše dvadsať rokov poddimenzovaný a empirické výskumy sa neuskutočňujú, snád' okrem predvolebného obdobia. Preto aj súčasná motivácia mladých ľudí na aktívnu účasť na protestoch môže byť len v rovine dohadov, čo otvára možnosti pre ďalší seriózny výskum.

Nie menej zaujímavý je aj fakt, akým spôsobom sa šíria jednotlivé subkultúry medzi mládežou. Autor publikácie Subkultúry mládeže pri opise jednotlivých vybraných subkultúr podrobne vysvetľuje ich pôvod a uvádza aj rozšírenie do bývalého Česko-Slovenska. V súčasnosti má však čoraz väčší vplyv na šírenie subkultúr mládeže najmä globalizácia. Prostredníctvom internetu (subkultúra internetu) a sociálnych sietí sa akýkoľvek fenomén môže doslova z večera na ráno rozšíriť po celom svete a stať sa dominantným pri určovaní preferencií mládeže. Otázkou však je, akým spôsobom bude pretavený do konkrétneho kultúrneho prostredia danej spoločnosti. Možno sa opäť len domnievať (keďže seriózne výskumy neexistujú), že mládež sa vo väčšej miere na vlne nového javu poniesie ako na trendovej záležitosti, ktorá pomine (alebo bude nahradená) tak rýchlo, ako rýchlo vznikla. Kvantita a povrchnosť ide ruka v ruke s rýchlym internetom a šedá globálna masa čaká na svojho virtuálneho vodcu.

Logicky najobsiahlejšou je záverečná kapitola s názvom Vybrané subkultúry mládeže. V nej sa autor dostáva k opisu uvedených vybraných subkultúr mládeže. Aj keď ich popis má vždy rovnakú štruktúru – vznik fenoménu, jeho rozšírenie, vývoj v Česko-Slovensku, ťažisková literatúra a dokumenty alebo filmy charakterizujúce danú subkultúru – autor čitateľa nenudí, ale naopak, pomáha mu pri utváraní celistvého obrazu o konkrétnej subkultúre.

Rovnako aj tu môžeme skonštatovať, že na Slovensku chýba seriózny a vzhľadom na tvárnosť témy aj systematický výskum. Môžeme sa opäť len dohadovať, ktoré subkultúry sú medzi dnešnou mladou generáciou preferované viac a ktoré menej. Hippies, skinheads, futbaloví chuligáni alebo punkeri sú isto prítlačliví, otázka však je, či viac ako graffiti, metal, gothic rock, emo alebo techno. Nehovoriac už o spomínanom internete a sociálnych sieťach, ktorým holdujú už deti a začínajúca mládež. Vytvára sa (alebo už existuje) niečo také, ako globálna subkultúra Facebook, Twitter? Erich Mistrík v už citovanom príspevku z konferencie hovorí, že o alternatívnej kultúre môžeme hovoriť „až vtedy, ak má svoju „ideológiu“ – sebareflexiu sveta, vlastné vyjadrovacie prostriedky, módu a vlastné symboly, svojbytný životný štýl, názor“ (Mistrík, 1999, s. 5). To sa o sociálnych sieťach (zatiaľ) očividne povedať nedá, ale ich

vplyv na šírenie a propagáciu najrozličnejších subkultúr je dnes nepopierateľný. Zároveň však nastáva otázka, či mládež nie je len osamoteným konzumentom subkultúry pred rozsvieteným monitorom svojho notebooku. Všetky subkultúry, ktoré Smolík uvádza vo svojej publikácii, majú pôvod na krízou postihnutom Západe. Ich postupný a oneskorený nástup v krajinách, medzi ktoré patrí aj Slovensko, tak môže mať aj svoje výhody – minimálne v tom, že máme čas na preskúmanie ich dopadov na našu spoločnosť. To nakoniec konštatuje aj autor, ktorý poukazuje na chýbajúcu systematickú prácu s priaznivcami jednotlivých subkultúr a otvára tému ich vplyvu napríklad na voľnočasové aktivity, utváranie medziľudských vzťahov alebo paralelných kariér mladých ľudí.

Na záver možno skonštatovať, že monografia je vydareným dielom a čitateľa dokonale oboznámi so stavom a vývojom výskumu o subkultúrach mládeže v Česku. Slovenskému čitateľovi tak dáva jedinečnú príležitosť, aspoň prostredníctvom nám najbližších susedov, dozvedieť sa niečo aj o postavení subkultúr mládeže u nás.

LITERATÚRA

MISTRÍK, E. 1999. Dominanta a alternatíva. In: Súčasná subkultúra mládeže. Zborník príspevkov zo seminára Sekcie sociologickej teórie Slovenskej sociologickej spoločnosti pri SAV uskutočneného 21. októbra 1998. Bratislava.

Stanislav Krošlák